

Olli Matikainen

Kiteen suojeluskunta 1918 – 1944

Esitelmä Pohjois-Karjalan suojeluskuntien perinneyhdistyksen vuosikokouksessa Kiteellä 9.5.2022

Lisälehti Kiteen vuoteen 1918

Vuoden 1918 sodan jälkeen alkoi keskustelu valkoisen armeijan runkona toimineiden suojeluskuntien asemasta ja tarpeellisuudesta. Suhtautumiseen vaikuttivat erilaiset paikalliset kokemukset. Kiteellä ei ollut ilmennyt merkittävää aktivistista liikehdintää kuten Pohjois-Karjalan pohjoisosissa ja Joensuussa. Kunnalliselämässä oli pyritty paikallisrauhaan vielä sodan syttymisen jälkeen.¹ Sodan jälkeen kiteeläisten hidas liikkeellelähtö vapaussotaan koettiin hieman kiusallisena. Kiteen kirkkoherran sijaisuutta hoitanut H.G. Wegelius jopa arveli kansan enemmistön olleen ollut valmis taipumaan punaisten puolelle, jos nämä olisivat voittaneet. Toisaalta pelätyn Värtsilän työväenkaartin kukistumisen jälkeen Kiteen suojeluskunta toimi tehokkaasti. Asevelvollisuuskutsunnat onnistuivat. Kiteeläisiä kaatui Karjalan rintamalla lähes viisikymmentä.² Sankarillisuus sodassa asetti Kiteen suojeluskunnalle aatteellisen oikeutuksen ja varjeltavan perinnön, kun sodan ymmärrettiin tavallaan jatkuneen rauhan aikana. Vapaaehtoisen maanpuolustustyön esikuvia haettiin vielä kauempaa historiasta. Kiteen suojeluskunta ja maanpuolustus olivat näyttävästi esillä Kiteen seurakunnan 300-vuotisjuhlassa elokuussa 1931, jolloin paljastettiin Kiteen kirkonmäellä pikkuvihan ja Kiteen taistelun 1742 muistomerkki. Sanomalehti Karjalaisen suojeluskuntalaisia esittävän kuvan tekstin mukaan nykypolven kiteeläiset asemiehet ”eivät sallisi 10.3.1742 kaltaisenaan Kiteellä uudistua, vaikkapa venäläinen verikoira samoisi suuremminkin joukoin Kiteen alueelle”. Patsashanke oli osa Pohjois-Karjalan suojeluskuntapiirin alullepanemaa ”Esi-isien muisto”-kampanjaa.³

Kiteen suojeluskunnan alkuvaiheiden tärkein lähde on H.G. Wegeliuksen tuomiokapitulille laatima kertomus, jonka tiedot vaikuttavat pääosin luotettavilta. Wegeliuksen mukaan suojeluskunnan esiaste oli Koivikon Akseli Branderin ja hänen sukupiirinsä nuorten ylioppilaiden Toivo Branderin (myöh. Paloharju) ja Niilo Luikon perustama ”palokunta” syksyllä 1917. Tämä tieto on kirjautunut Hersalon ”viralliseen” suojeluskuntahistoriaan.⁴ Huomionarvoinen lisä ovat Janne Hakulisen (s.1895) 1950-luvulla kirjatut muistelmat, jotka antavat Kiteen suojeluskunnan alkuvaiheista hieman poikkeavan kuvan. Hakulinen

---

¹ Matikainen, Olli, Kitee 1918. https://www.ollimatikainen.fi/wp-content/uploads/2018/09/Kitee1918Nettiin_pdf.pdf; Tapahtumista Kiteellä erityisesti kunnalliselämän näkökulmasta 1917 – 1918, ks. Kauppinen, Pekka. Kahteen suuntaan katsonut: Kiteen kunta 1870-luvulta 2000-luvulle. Kiteen kunta 2004; Pohjois-Karjalan suojeluskuntien synnystä, ks. Partanen, Jukka, Isänmaa ja raja. Suojeluskunnat Pohjois-Karjalassa 1917 – 1944. Saarijärvi 2012.

² H.G. Wegelius: ”Kertomus Kiteen pitäjän osanotosta vapaustaisteluun 1917 – 1918”. Myös kappalainen ja myöhempi kirkkoherra Kaarlo Heikkilä kokosi suojeluskunnan varhaisvaiheita kirjalliseen muotoon, esittämättä kuitenkaan Wegeliukseen nähden poikkeavia tietoja: Kaarlo Heikkilä: Kiteen suojeluskunnan historia. KA Kiteen suojeluskunnan vuosikertomukset sk-725.

³ Kiteen esikunta piiriin esikunnalle 20.3.1928. KA Kiteen suojeluskunnan kirjeenvaihto sk-723: Karjalainen 6.8.1931; Partanen 2012, 181 – 187; Ks. Roselius, Aapo, Kiista, eheys, unohdus: vapaussodan muistaminen suojeluskuntien ja veteraaniliikkeen toiminnassa 1918 – 1944. Helsinki 2010.

⁴ Hersalo, N.V., Suojeluskuntain historia I. Puolustustahtoinen kansa. Lahti 1955.

ajoittaa Kiteen suojeluskunnan syntysanat loka-marraskuuhun 1917, jolloin hän oli suorlahtelaisen Antti Tarkkosen kanssa kutsunut kokoon nuoria miehiä kunnantalon eteen maantielle. Seipäät olivat toimittaneet ”sotilaallisissa rivistöharjoituksissa” aseiden virkaa. Myös Wegelius mainitsee Tarkkosen ensimmäisen ”johtokunnan” jäsenenä, joten kyse voi olla samasta, eri kokoonpanoilla harjoitelleesta löyhästä ”palokunnasta”. Hakulisen mukaan Tarkkonen oli saanut herätteen suojeluskunnan perustamisesta Joensuun yhteyksistään. Tarkkonen kaatui Raudun taistelussa ja oli nuorisoseuratoveri Anni Hakkaraisen mukaan ”maanviljelijän poika, reipas, suora ja paikkakunnalla pidetty.”⁵

Hakulinen ja Wegelius kuvaavat suojeluskunnan alkuvaiheita varovaisiksi ja osallistujamäärää vähäiseksi. Onkin kyseenalaista, voiko Kiteellä edes puhua järjestäytyneestä suojeluskunnasta ennen helmikuuta 1918. Kiteeläisten jäämiseen odottavalle kannalle saattoi vaikuttaa, että Kiteellä myös työväenkaartien järjestäytyminen oli lähtökuopissa. Hakulinen kertoo ”Samettihousuksi” kutsutusta saman kylän pojasta Antti Karvosesta, joka oli palannut Kiteelle. Hänellä vaikutti olevan epäilyttävän paljon rahaa käytössään ja hän matkusteli paljon, omien sanojensa mukaan ”kuljetti hedelmiä”. Hakulinen ilmoitti epäilyistään nimismiehelle ja lyöttäytyi syksyllä 1917 Samettihousun kaveriksi metsästysretkille. Kun Karvonen alkoi puhella vallankumouksesta ja jakeli punaisia nauhoja, oli Hakulisen johtopäätös selvä: Samettihousu oli punaisten yhteismies ”Viipuri-Värtsilä-Kitee-linjalla”. Samoilla asioilla tiedettiin liikkuneen ”Siltasaaren agentin”, niinikumpulaisen August Könösen.

Kiteen kirkonkylän ”johtohenkilöistä” Hakulinen antaa passiivisen kuvan. Hakulisen mukaan heiltä ei löytynyt ”ryhtiä ottaa asioissa selkeää ja tinkimätöntä kantaa, valkoinen vai punainen”. Syyksi hän mainitsee Värtsilän työväenkaartin pelon ja herrasväen ”keskinäisen luottamuspuhan”. On psykologisesti ymmärrettävää, että sodan syttymiseen ei haluttu uskoa. Tilanteen kiristyessä aloitteen otti apteekkari S.H. Knifund, joka tammikuun puolivälissä 1918 kehotti Hakulista kokoamaan miehiä liittymään suojeluskuntaan Sortavalassa. 24.1 kirkonkylälle ilmaantuivat, ”lupauksista huolimatta”, vain Hakulinen, niinikumpulainen Toivo Arola ja ”joku suorlahtelainen poika”. Matkaseuraksi suojeluskuntien asialle lähtivät apteekkari Knifund ja agronomi Akseli Brander. Opettaja Juhani Metso Riihijärveltä seurasi perässä, mutta osanotto oli pettymys: kiteeläisiltä näytti ”menneen jänis housuihin”.

Palattuaan Sortavalasta valkoinen nauha käsivarressaan Hakulinen törmäsi kotikulmilla Samettihousuun. ”En olisi uskonut, että sinä liityt siihen lahtarikaartiin ja vielä ensimmäisenä kiteeläisenä. Ja pane mieleesi, että ei ole monen päivän takana se aika, jolloin Kiteen porvarien keuhkot höyryävät!” Ja edelleen: ”Kyllä minä erehdyin, kun en ampunut sinua perkelettä sillä syksyisellä sorsastusmatkalla”. Kun Karvonen alkoi ”kopeloimaan takataskuaan”, etsiytyi Hakulisen sormi kivääriin liipaisimelle. Hakulinen kertoo Samettihousun yrittäneen lahjoa häntä, mutta joutuneen pidätetyksi ja ”keskitysleirille”. Vapauduttuaan Samettihousu oli muuttanut Amerikkaan ja lähettänyt 1922 ”lahtari” Hakuliselle kitkerät terveiset postikortilla, joka esitti ”vallankumouslippua kantavaa naista”.

Sortavalan reissulta palattuaan Hakulinen kuuli, että Ruppovaarassa valmistettiin aseita. Hakulinen ja Arola kysyivät hevoskyytiä useista eri paikoista päästäkseen tarkistamaan asian. Ilmiannossa oli perää, sillä Ruppovaarasta ”määrätystä talosta” löytyi epäilyttäviä ”valettuja kuulia ja lyömä-aseita”. Piirilääkäri Hannes Tikka pahoitti mielensä ja kertoi Knifundille kokeneensa nuorten suojeluskuntalaisten käyttäytyneen uhkaavasti. Odotettujen kiitosten sijaan Knifund oli ensin haukkunut Hakulisen ja Arolan, jotka olivat hevoskyytiä vaatiessaan ”kiväärien kanssa säikytelleet rauhallisia kiteeläisiä”. Hakulisen mukaan Tikka ja seuran rahastonhoitaja Otto Oikuri suhtautuivat suojeluskuntaan varauksellisesti.

---

⁵ Janne Hakulinen, Kiteen suojeluskunnan alkuvaiheet ja vapaussota (1958). Vapaussoturien Huoltosäätiön Kiteen osaston arkisto (1919-1973). Kansallisarkisto. Suorlahden nuorisoseurassa toimineen Anni Hakkaraisen kuvaus ensimmäisistä kiteeläisistä vapaaehtoisista sotaan lähteneistä on päiväämätön ja ilmeisesti laadittu melko pian sodan jälkeen, jolloin vuosien 1917-18 historia-aineeksi koottiin. KA Kiteen suojeluskunnan kirjeenvaihto sk-724.

Sodan syttymisen jälkeistä kunnantalon kansalaiskokousta 3.2. yleisestä suojeluskuntiin liittymisestä Hakulinen kuvasi ”huudoksi, sekamelakaksi ja nyrkkien heilutteluksi”. Apteekkari Knif Sund kehotti Hakulista poistumaan, sillä oli uhattu käydä ”kimppuun hengen päälle”. Hakulinen haki kotoaan aseensa ja lähti takaisin kylälle, mutta mitään sen kummempaa ei tapahtunut. Kotikylän ”punaiset” olivat puhelleet, että ”ei sitä sotaa olisi syttynytäkään, jos Vaaran Janne ei olisi sitä mennyt aloittamaan”. Hakulinen ja kolme muuta kiteeläistä sai tulikasteensa 8.2. Värtsilän kahakassa, jossa kauppa-apulainen Heikki Kettunen haavoittui. Kitee sai ensimmäiset sankarinsa: ”kyllä meitä juhlittiinkin”.

Kiteen suojeluskunta vuoden 1918 jälkeen: vastuksista vakiintumiseen

Sodan jälkeen suojeluskuntien tarpeellisuudesta keskusteltiin valtakunnallisesti ja paikallisesti. Kitee ei ollut ainoa paikkakunta, jossa oli sotaväsymystä ja vaikeuksia motivoida joukkoja enää vapaaehtoiseen maanpuolustustyöhön.⁶ Kontiovaarasta kirjoitettiin Kiteen esikunnalle 1920, kuinka ”jyrkkänä kieltäytyy meidän seutukunta nykyään suojeluskunnan avustuksesta, kun on sotaväki täysin käynnissä”. Valistus ei auttanut: ”Kun myö Mattilan kansa pitettiin esitelmiä niin jyrkästi kieltäytyivät”.⁷

Suojeluskuntalaisia katkeroitti avustusanomusten hylkääminen kunnassa, vaikka perusteena esitettiin myös yleishyödyllisiä kohteita kuten urheilukentän kunnostaminen. Järjestön hyödyllisyys virka-avun antajana ei sekään riittävästi vakuuttanut suojeluskunnan tarpeellisuudesta.⁸ 1920-luvun alkuvuosina suojeluskuntalaiset osallistuivat Kiteellä viinatehtaiden hävittämiseen, kuten Suomen Sotilas kertoi vuonna 1921 otsikolla ”Erämaan sota”. Kiinni jäänyt keittäjä tiivisti kieltolain hengen ja tokaisi: ”omiin suihinpepa tekin tätä haette”.⁹

”Kiteen suojelijat ei vetele”, kirjoitti sosiaalidemokraattinen Kansan Voima 1924, kun raha-anomus oli vetänyt kunnassa vesiperän.¹⁰ Sosialistien vastustus oli odotettua, mutta valtuuston selvä porvarienemmistö herätti kysymyksiä. Suojeluskunnat yrittivät korostaa epäpoliittisuuttaan, mutta ainakaan Kiteen aluepäällikkö Heikki Matikainen ei arkaillut 1923 lähestyä joukkojaan paimenkirjeellä ”sopivien” ehdokkaiden äänestämistä kunnallisvaaleissa. ”Porvarillisille ehdokkaille” hän lähetti kirjeen, jossa paheksui eräiden valtuutettujen käytöstä avustusanomuksia käsiteltäessä. Jotkut olivat ”jopa persoonallisesti poistuneet kokoushuoneesta”. Tästä saattoi tehdä vain johtopäätöksen, ”eikö todella kunnan johtotasemissa olevat porvaritkaan ymmärrä sk-työn tärkeyttä”.¹¹

Kiteen valtapuolueeksi nousseen maalaisliiton kannattajissa oli nihkeyttä suojeluskuntia kohtaan järjestön herraskaisen ja oikeistolaisen maineen vuoksi. Suojeluskuntalaisten näkyvä osallistuminen Lapuan liikkeeseen ja Mäntsälän kapinaan 1932 eivät sitä ainakaan himmentäneet. Maalaisliittolainen Karjalan Maa kirjoitti tammikuussa 1936 kielteisesti oikeistoradikaalin IKL:n puhujatilaisuudesta Kiteen Juurikassa, jossa paikallinen isäntä oli pannut puhujalle jauhot suuhun: ”Tekisit poika viisaammin, kun tulisit meidän mutasuolle töihin, ennen kuin tuollaisia joutavia kierrät puhumassa”.¹² Kiteeltä vuoden 1930

⁶ Selén, Kari, Sarkatakien maa: suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918 – 1944. Juva 2001; Partanen 2012.

⁷ P. Toropainen Kiteen esikunnalle 29.2.1920. KA Kiteen suojeluskunta kirjeenvaihto sk-724; Jännitteistä sodan jälkeen, ks. Tikka, Marko, Valkoisen hämärän maa? Suojeluskunnat, virkavalta ja kansa 1918 – 1921. Helsinki 2006.

⁸ Kiteen suojeluskunta Kiteen kunnanvaltuustolle 1.12.1923. KA Kiteen suojeluskunnan kirjeenvaihto sk-724.

⁹ Suomen Sotilas 22.1.1921.

¹⁰ Kansan Voima 3.5.1924.

¹¹ Kiteen paikallisapäällikkö ”Kaikille suojeluskuntalaisille ja lotille”; ”Kiteen kunnanvaltuuston porvarillisille ehdokkaille” 24.11.1923. KA Kiteen suojeluskunnan kirjeenvaihto sk-724.

¹² Karjalan Maa 18.1.1936.

talonpoikaismarssiin ei tietävästi osallistunut ketään ja IKL:n kannatus jäi Kiteellä vuoden 1936 eduskuntavaaleissa viiteen prosenttiin.¹³ IKL:n näkyvin kiteeläinen kannattaja oli aktiivi suojeluskuntalainen, kappalainen ja sittemmin kirkkoherra Kaarlo Heikkilä. Vuonna 1934 suojeluskuntien tekemän kyselyn mukaan Kiteen esikunnassa kannatusta saivat IKL (2), maalaisliitto (3) ja edistyspuolue (1).¹⁴

Suojeluskunnat korostivat, että niiden toimintaa ei suunnattu työväkeä vaan Neuvostoliiton uhkaa vastaan. Käytännössä työväestöä valvottiin mm. asevelvollisuuskuksuntojen yhteydessä, jolloin suojeluskunnat antoivat lausuntoja asevelvollisten poliittisesta luotettavuudesta. Etenkin 1920-luvulla arviot saattoivat olla numeroasteikollisen tarkkoja ja pelkkä työväenyhdistyksen jäsenyys leimasi asevelvollisen helposti epäluotettavaksi.¹⁵ Vuoteen 1918 palautuneita epäluuloja oli vaikea hälvittää. Sosiaalisesti suojeluskunta näyttäytyi edelleen kirkonkylän herrasväen ja kansakoulunopettajien johtamana järjestönä. Tämä kävi tahattomasti ilmi vuoden 1927 vuosikertomuksesta, jossa arvioitiin ”rahvaan” kiinnostuksen suojeluskuntaa kohtaan lisääntyneen ja järjestöön liittyneen siihen aiemmin kielteisesti suhtautunutta työväkeä. Työväestöä oli vaikea saada mukaan, mutta työväkeen luettuja jäseniä oli Kiteellä silti piirin keskiarvon mukaisesti noin kymmenen prosenttia jäsenistöstä ja vain hieman vähemmän kuin maassa keskimäärin.¹⁶

Paikalliset jännitteet saattoivat purkautua vaikkapa eri leireihin kuuluneiden hevosrekiä kuljettajien kohdatessa kapealla tiellä. ”Suojeluskuntapomo rähjänyt humalassa – uhkaillut aseellaan tiellä kulkijoita”, uutisoi Kansan Voima Kiteeltä 1927.¹⁷ Kiteen esikunta järjesti sisäisen tutkinnan, jossa lehtijuttu todettiin liioitelluksi ja sosialistien ”räikeäksi hyökkäykseksi” suojeluskuntaa vastaan. Juurikan kyläosaston johtaja Toivo Gröhnillä oli ollut kylän opettajatar ja toinen nainen reessään, kun vastaan olivat ajaneet Juho Hakulinen ja Heikki Immonen. Todistajien mukaan seurueet eivät mahtuneet sivuuttamaan, jolloin Gröhnin hevonen upposi lumeen ja reki kaatui. Oli seurannut sanailua ja Gröhn oli ottanut esille taskuaseensa: ”älä viitsi ottaa asetta, selvittää tästä muutenkin”. Hakulinen tiedettiin ”ankaraksi sk:n vastustajaksi”, kun taas Immosella muuan todistaja arveli olevan kaunaa Gröhniä kohtaan enemmän ”tyttöasioista”.¹⁸

Suojeluskunta otti jupakan vakavasti ja erityisesti todettiin, että ”mallikelpoisena suojeluskuntalaisena” tunnettu Gröhn ei ollut todistettavasti humalassa, ”resuillut” tai ollut suojeluskuntapuku päällä. Erään toisen käytöksensä vuoksi vasemmiston hampaisiin joutuneen suojeluskuntalaisen kurinpitolautakunta erotti samaan aikaan juopottelun vuoksi. Suojeluskunta pyrki varjelemaan julkikuvaansa ja kilpensä puhtautta. Kesällä 1925 aluepäällikköä suututti Kantosyrjän ja Kiteenlahden työväenyhdistysten näyttämölle panema ”mitä räikeämpi kommunistiaiheinen näytelmä”, jonka poliisi oli keskeyttänyt. Käsikirjoitus (”näytelmäkirja”) oli takavarikoitu ja toimitettu Etsivän keskuspoliisin tutkittavaksi. Omat koirat olivat purreet, kun eräs Pälkjärven suojeluskuntalainen oli luovuttanut pukunsa ”Vapautetut”-näytelmään, jossa oli esiintynyt suojeluskuntapäällikön hahmo.¹⁹

Gröhnin jupakassa käsiaseen ottaminen esille oli todistettua, vaikka sillä uhkailu kiistettiin. Kiteen suojeluskunta oli kunnostautunut asekontrollissa jo vuonna 1918, mutta huoli runsaan ja kirjavan

---

¹³ Partanen 2012, 166; Suomen virallinen tilasto 29 A, XVII, 43.

¹⁴ Ajan Suunta 22.6.1933; Partanen 2012, 173.

¹⁵ Esim. Viipurin rykmentin esikunta Kiteen sk:n esikunnalle 9.10.1925; P-K. suojeluskuntapiirin esikunnan kiertokirje 9.2.1930. KA Kiteen sk kirjeenvaihto sk-725; Partanen 2012.

¹⁶ Kiteen suojeluskunnan vuosikertomus 1927. KA Kiteen suojeluskunnan vuosikertomukset sk-725; Partanen 2012, 146; ks. Selén, Kari & Pylkkänen, Ali, Sarkatakkien armeija: Suojeluskunnat ja suojeluskuntalaiset 1918 – 1944. Juva 2004.

¹⁷ Kansan Voima 18.2.1927.

¹⁸ Tutkintapöytäkirja Juurikassa 19.3.1927; Kiteen suojeluskunnan kurinpitolautakunnan ptk 30.3.1927. KA Kiteen suojeluskunnan kirjeenvaihto sk-723.

¹⁹ Kiteen paikallisapäällikkö piirille 15.7.1925. KA Kiteen sk kirjeenvaihto sk-725.

asekannan päätyemisestä väriin käsiin huolestutti edelleen levottomalla 1920-luvulla. Kiteen esikunta tähdensi nimismiehelle 1924, kuinka ainakaan ”pieniä Mausereita” suuremmille taskuaseille ei pitäisi myöntää lupaa.²⁰ Paikkakunnalla oltiin huolestuneita, kun iltamien yhteydessä aseet vilahtelivat. Nuorille miehille taskuase saattoi olla jonkinlainen statussymboli. Lähde ei kerro, miksi potoskavaaralainen sk-alikersantti Heikki Björn ampui ilmaan iltamissa Kantosyrjässä tammikuussa 1925. Erottamistaan pelännyt Björn lähetti esikunnalle katumuskirjelmän ja korosti olleensa selvinpäin. Laukaus oli, ”kuten sanottu, katkera erehdykseni”.²¹

Vastoinkäymisistä ja vastustuksesta huolimatta suojeluskunta saavutti Kiteellä vakiintuneen aseman. 1920-luvun alussa toimivia jäseniä oli satakunta, jonka jälkeen jäsenmäärä kohosi tasaisesti. Vuoden 1938 marraskuussa pidettiin Kiteen suojeluskunnan ensimmäinen itsenäinen pääkatselmus, joka osoitti eräänlaista rahkeiden riittävyttä. Paikalla oli 109 suojeluskuntalaista eli noin puolet jäsenkunnasta. Yötaistelunäytöstä seurannut piirin johto oli vuosikertomuksen mukaan ”suurin piirtein” tyytyväinen näkemäänsä. Ennen vuoden 1944 lakkautusta jäseniä oli noin 250. Jäsenistön keskeinen rekrytointikanava oli poikatyo. Suojeluskunnalla oli toimivien jäsenten ohella vuosittain 10 – 20 maksun suorittanutta, varttuneempaa kansanosaa edustanutta kannatusjäsentä.²²

Paikallisen johdon aloitekyvyllä oli suuri merkitys. Kiteen suojeluskunta sai piristysruiskeen 1921, kun aluepäällikkönä aloitti Tiekosken Heikki Matikainen (1898 – 1960). Nuori vuoden 1918 veteraani antoi tarmokkaasti päiväkäskyjä ja kyläosastoja pantiin pystyyn kymmenkunta.²³ Urheilu ja ammunta olivat vetävin naula uusien jäsenien houkuttelemiseksi. Vuoden 1924 yleiskokouksessa erityisesti urheilun näkymät innostivat osanottajia. Ampumarata raivattiin Hutsinputsiin ja suojeluskuntaurheilun uutuus, Tahko Pihkalan kehittämä pesäpallo, saapui Kiteelle pian 1920-luvun alussa. Kilpailuihin saatiin koottua mm. oma voimistelujoukkue.²⁴ Suojeluskuntaväpeli Matikaisen ura huipentui Ilomantsissa piirin tuhannen osanottajan leiripäiviin kesällä 1927. Niitä varten harjoiteltiin Puhoksen leiripäivillä huhtikuussa, jolloin ohjelmassa oli mm. ”sotapeliä hiekkalaatikolla”, sotilaallinen käyttäytymisen harjoittelua, kartanpiirtoa ja tietenkin ammuntaa. Ilomantsista Kiteen suojeluskunta sai piiripäällikkö Aaro Pajarilta kiitosta saatuaan jalkeille yli puolet jäsenistään. Matikainen muutti pois paikkakunnalta 1928 ja teki elämänuransa vakuutusosalalla.²⁵ Hänen seuraajansa oli Otto A. Pitkänen (1900 – 1982), joka oli koulupoikana osallistunut vuoden 1918 sotaan ja Aunuksen retkeen 1919. Talvi- ja jatkosodan rintamaupseeri ”Sota-Otto” oli tunnettu hahmo Kiteellä myös sotien jälkeen. Kiteeläisen urheilukulttuurin velka suojeluskuntaurheilulle henkilöityi Pitkäseen, joka oli Kiteen Urheilijoiden puheenjohtaja 1932 – 1945 ja monien urheilukenttien rakennuttaja.²⁶

---

²⁰ Kiteen suojeluskunta Kiteen nimismiehelle 24.2.1924. KA Kiteen sk kirjeenvaihto sk-725.

²¹ Heikki Björn Kiteen esikunnalle 1.2.1928. KA Kiteen suojeluskunnan kirjeenvaihto sk-723.

²² Kiteen suojeluskunnan vuosikertomukset 1919 – 1943. KA Kiteen suojeluskunnan vuosikertomukset sk-725.

²³ Kiteen suojeluskunnan toimivien jäsenten osanotosta sotilaallisiin harjoituksiin ja ampumarjoituksiin 1.1 – 1.4.1923. Kiteenkylä, Kiteenlahti, Kantosyrjä, Päätye, Taipale, Riihijärvi, Kangasjärvi, Misola, Puhos. KA Kiteen suojeluskunta kirjeenvaihto sk-725.

²⁴ Kiteen suojeluskunnan yleiskokous 20.1.1924. KA Kiteen suojeluskunnan yleiskokouksen ptk sk-725; Kartta Hutsinputsin ampuma-alueesta Kiteen pitäjässä. KA Kiteen suojeluskunnan kirjeenvaihto sk-723; Karjalainen 17.7.1924; Kiteen suojeluskunnan talvimestaruuskisojen ohjelma 25 – 27.3.1927. KA Kiteen suojeluskunnan kirjeenvaihto sk-723. Ks. Vasara, Erkki, Valkoisen Suomen urheilevat soturit. Suojeluskuntajärjestön urheilu- ja kasvatustoiminta 1918 – 1939. Vammala 1997; Partanen 2012.

²⁵ Harjoitusohjelma Puhoksen harjoituspäiville 23-24.4.1927. KA Kiteen suojeluskunta kirjeenvaihto sk-723; Kiteen suojeluskunnan vuosikertomus 1927. KA Kiteen suojeluskunta vuosikertomukset sk-725; Partanen 2012, 261 – 274.

²⁶ Pohjois-Karjalan suojeluskuntalainen 26.5.1931; Rajamme Vartija 1.12.1980.

Kiteen suojeluskunnan alue-/paikallispäälliköt 1918 – 1944

1918 Otto Andberg, Nestor Mattila

1919 Toivo Brander, Tauno Jokinen

1919 – 1921 Tauno Jokinen

1921 – 1928 Heikki Matikainen

1928 – 1937 Otto A. Pitkänen

1937 – 1940 Toivo Kainulainen

1941 – 1944 Emil Eloranta

Suojeluskuntien läheinen kumppani oli naisjärjestö Lotta-Svärd, joka Kiteellä aloitti pian järjestön perustamisen jälkeen 1921. Ensimmäinen puheenjohtaja oli rouva Lydia Olin, suojeluskunnan kunniajäsenen, kirkonkylän kansakoulun opettajan Edward Olinin puoliso. Kiteen lotat ymmärsivät toimintansa nousevan vuodesta 1918, jolloin Kiteen ompeluseurojen naiset olivat ”varoihin ja säätyyn katsomatta” ommelleet sukkaa ja hansikkaita sekä toimittaneet piirakoita valkoisen armeijan käyttöön. Lotat tukivat suojeluskuntaa tapahtumien järjestäjinä ja muonittajina, mutta myös rahallisesti. Alussa vain kirkonkylässä toimineilla lotilla oli parhaimmillaan kymmenkunta kyläosastoa.²⁷

Kiteellä ei ollut suuria teollisuuslaitoksia ja viljelijäväestön halu tukea suojeluskuntia rahallisesti oli heikkoa, joten toiveet oman talon rakennuttamisesta jäivät haaveksi. Ratkaisu oli lisäksi rakennuttaminen nuorisoseurantalon yhteyteen. Suojeluskunnan ja nuorisoseuran jäsenkunta oli osin yhteinen, mutta eräiden toimijoiden välillä oli jo vuodesta 1918 perityneitä jännitteitä. Seuran esimies Hannes Tikka ja rahastonhoitaja Otto Oikuri vastustivat suojeluskunnan liittymistä yhteisen talon osakkaaksi. Helmikuun 1932 laskiaisriehaan eräät nuorisoseuralaiset askartelivat pahvisen talon, maalasivat sen valkoiseksi ja kirjoittivat seinään ”Suojeluskunta”. Pahvitalo potkaistiin kyläraitin karnevalistisella rekiajelulla näyttävästi pientareelle: ”Näin käy suojeluskunnan!” Suojeluskuntia tukenut lehdistö tyrmistyi. Sanomalehti Karjalainen paheksui Kiteen nuorisoseuran olevan ”oudoilla poluilla”. Lapuan liikkeen Ajan Sana meni vielä pidemmälle: ”Harjoitetaanko nuorisoseuroissa kommunistista solutusta?” Paikallisen kiistan paisuminen liki valtakunnalliseksi skandaaliksi oli ymmärrettävissä kevättalven 1932 poikkeuksellisen kiihtyneellä ilmapiirillä. Muutamaa viikkoa myöhemmin syttyi Mäntsälän kapina. Nuorisoseuran täpärässä äänestyksessä suunnitelma hyväksyttiin ja suojeluskunta sai rakennuttaa lisäosansa. Puutavara hankittiin talkoilla ja Säästöpankki myönsi lainaa. Vuosikertomukseen liitettyssä talohistoriikissa kiistat sivuutettiin.²⁸ Opettaja Antti Holopaisen juhlaruno ”Vartio myrskyssä” huoneiston avajaisissa lokakuussa 1932 johti maanpuolustamisen veloitteen perisynnistä²⁹:

²⁷ Karjalainen 8.12.1931; Pohjois-Karjalan suojeluskuntalainen 23.12.1931. Ks. Pohls, Maritta & Latva-Äijö, Annika, Lotta Svärd: Käytännön isänmaallisuutta. Helsinki 2009.

²⁸ Kiteen suojeluskunta piirin esikunnalle 9.2.1932. KA Kiteen suojeluskunnan kirjeenvaihto sk-723; Kiteen suojeluskunnan vuosikertomus 1932. KA Kiteen suojeluskunnan vuosikertomukset sk-725; Karjalainen 9.2, 11.2, 16.2.1932; Ajan Sana 13.2.1932. Ks. Justander, Arja. Kiteen nuorisoseuran historia. Kiteen nuorisoseura 2009.

²⁹ Pohjois-Karjalan suojeluskuntalainen 1.10.1932.

Kun syksyn myrsky myllertäen pauhaa
Niin kansat kaikkialla riehuu
Ja vaikk`ois tuhatvuosin julistettu rauhaa
Niin kateus ja viha yhä kiehuu
Ne kirot kantaa koko ihmissuku
Se vaikka vaipuu, vaihtuu, perintö ei huku.

Vuoden 1918 suojeluskuntalaisia edustaneen Holopaisen mukaan ”on suurta seisoa totuuden puolla/sen vuoksi elää, taistella, kuolla”. Talvisodan syttyminen marraskuussa 1939 pysäytti varsinaisen suojeluskuntatyön, mutta hädän hetkellä lahjoituksia alkoi virrata ja vuoden 1939 toimintakertomuksen mukaan talousvaikeuksissa painanut järjestö oli yhtäkkiä ”aivan velaton”.³⁰ Seuraavina vuosina monen jäsenen merkittiin ”eronneen sankarina kaatuen”. Aktiivisin toimintamuoto sodan aikana oli sotilaspoikatyö, jota on naapuripitäjän Tohmajärven näkökulmasta muistellut professori Veijo Saloheimo.³¹ Kun suojeluskunnat 1944 välirauhan sopimuksen ehtojen mukaisesti lakkautettiin ”fasistisina” järjestöinä, siirsi Kiteen suojeluskunta tärkeimmän omaisuutensa eli huoneistonsa kunnan sijaan Maamiesseuralle.³² Merkittävä osa kiteeläistä kulttuurihistoriaa tuhoutui Huvikeskuksen palossa 1991.

---

³⁰ Kiteen suojeluskunnan toimintakertomus 1939. KA Kiteen suojeluskunnan toimintakertomukset sk-725.

³¹ Vuosikertomus Kiteen sotilaspoikien toiminnasta vuodelta 1943 (V. Somerikko). KA Kiteen suojeluskunta vuosikertomukset sk-725. Toimintaan oli osallistunut 93 poikaa; Partanen 2012, 378 – 379,

³² Partanen 2012, 382.